

**SLEDOVÁNÍ VÝVOJOVÝCH TRENDŮ
VE SKUPINÁCH PŘÍBUZNÝCH POVOLÁNÍ**

Zpracoval: RNDr. Miroslav Kadlec

OBSAH

1. Oborové skupiny a cíle jejich práce	2
2. Sledování vývojových trendů ve skupinách příbuzných povolání	3
3. Oborově orientované závěry ve studiích oborových skupin	4
4. Obecnější vývojové trendy identifikované v oborových skupinách	11
5. Očekávaný vývoj kvalifikačních požadavků v mezinárodním kontextu	15
6. Závěr	22
7. Přílohy	23

Na zpracování přílohy se autorsky podíleli: Ing. Vilma Bobiková a Ing. Miroslav Minka

Sledování vývojových trendů ve skupinách příbuzných povolání

Vydalo Informační středisko odborného vzdělávání VÚOŠ

© VÚOŠ září 1999

Oborové skupiny pracují při Výzkumném ústavu odborného školství od začátku roku 1998. Podle statutu, kterým se řídí, je jejich základním úkolem **získávat a zpracovávat informace o tom, k jakému vývoji, ovlivňujícímu požadavky na kvalifikaci pracovníků,** dochází v jednotlivých odvětvích, oborech a povoláních a vyvozovat z těchto informací **důsledky pro cíle, obsah a formy odborného vzdělávání a přípravy.**

Charakteru aktivit oborových skupin odpovídá i jejich složení. Počet členů vesměs nepřesahuje dvacet a jsou mezi nimi zhruba stejných dílem zastoupeni jak odborníci z oblasti výkonu práce, tak odborníci školští, se zkušenostmi v pedagogickém projektování. Každá skupina je zaměřena na určitou oblast tak, že v souhrnu pokrývají celé spektrum možného profesního uplatnění absolventů středního odborného a vyššího odborného školství. V současnosti existují celkem 23 oborové skupiny:

Doprava. Ekologie a ochrana životního prostředí. Ekonomika a podnikání. Elektrotechnika, telekomunikace, výpočetní technika. Gastronomie, hotelnictví, turismus. Informační služby. Kožářství. Lesní hospodářství. Obchod. Osobní a provozní služby. Pedagogika. Polygrafie. Potravinářství. Právo a veřejná správa. Sociální péče. Stavebnictví. Strojírenství, hutnictví, slévárenství. Technická chemie a chemie silikátů. Textil a oděvnictví. Umění. Zdravotnictví. Zemědělství. Zpracování dřeva, papíru a výroba hudebních nástrojů.

Uvedený základní úkol oborových skupin je možné rozdělit do tří nosných, vesměs dlouhodobých okruhů:

1. Spolupráce při formulaci základní objednávky směřované z oblasti výkonu práce do oblasti odborného vzdělávání a přípravy

V této souvislosti je trvalým úkolem oborových skupin shromažďování a zpracovávání informací o předpokládaném či odhadnutelném vývoji v oblasti výkonu pracovních činností. Není přitom rozhodující, zda tyto informace pocházejí z vnitřních zdrojů ve skupinách, či ze zdrojů vnějších, jimiž jsou a stále více budou zejména zástupci zaměstnavatelů a zaměstnanců.

2. Tvorba profesních standardů kmenových oborů vzdělání

Tyto aktivity směřují k otevřenému, průběžně aktualizovanému systému, který je vytvářen na základě kvalifikačních požadavků formulovaných ve sféře práce a uznávan sociálními partnery. Profesní standard kmenového oboru vzdělání je přitom chápán jako dokument podávající souhrnnou informaci o společných kvalifikačních požadavcích jednoho nebo několika příbuzných povolání a umožňující promítnutí těchto požadavků do vzdělávacích programů sdružených v rámci příslušného kmenového oboru vzdělání.

Hlavní část práce v této oblasti naváže na probíhající proces aktualizace soustavy povolání a jejich kvalifikačních požadavků. Projekt „Informační systém o typových pozicích a jeho uplatnění na trhu práce“, na jehož základě by v gesci MPSV měla vzniknout nová soustava povolání, má podporu všech významných sociálních partnerů.

3. Průběžné zpracovávání získávaných informací do vzdělávacích programů odborného vzdělávání a přípravy

Tento základní úkol bude možné v jednotlivých oborových skupinách plnit jak na úrovni konkrétního posuzovaného či vytvářeného vzdělávacího programu, tak i na úrovni vyšší – na úrovni tvorby profesních standardů kmenových oborů vzdělání.

2. Sledování vývojových trendů ve skupinách příbuzných povolání

Sledování vývojových trendů ve skupinách příbuzných povolání je významným společným úkolem oborových skupin. Navazuje na práce již realizované a zároveň vytváří základní předpoklady pro práci budoucí.

Oborových skupin je 23 a zabývají se rozdílnými oblastmi uplatnění absolventů programů odborného vzdělávání a přípravy. Tyto zásadní rozdíly mají svůj odraz ve stylu práce jednotlivých skupin a nutně ovlivňují i její výsledky. Přesto má práce na odhalování vývojových trendů ve skupinách příbuzných povolání řadu společných prvků. Ty je možné sledovat již od zadání úkolu. Nejprve byl podle jednotné struktury vytvořen vybranými pracovníky každé oborové skupiny určitý dílčí podkladový materiál. Obsahoval úvahy o předpokládaném vývoji profesí a změnách kvalifikačních požadavků, které podle názoru autorů materiálů vyvolá v dané oblasti vstup nových technologií, změny v organizaci a řízení práce a další ovlivňující faktory. Takto získaná vyjádření se posléze stala výchozím materiálem pro diskusi na pracovním jednání oborové skupiny.

Dílčím výsledkem práce jednotlivých oborových skupin se stalo **21 sektorově zaměřených studií**. Obsahují všechna získaná vyjádření odborníků - členů oborových skupin, v některých případech doplněná i o výchozí materiály, např. příslušné části studie zpracované v CEDEFOP (*Evropské středisko pro rozvoj odborné přípravy se sídlem v Soluni*) a jejich české protějšky publikované dříve.

Jednotlivé studie vyúsťují v „závěry“, které představují stručně vyjádřený názor členů oborové skupiny na očekávaný vývoj povolání v příslušné oblasti.

Díky popsanému uspořádání má každá ze studií vypovídací hodnotu nejméně ve dvou liniích. První linii představují originální a věcně neupravená expertní vyjádření. Jsou zpravidla obšírná a reprezentují názor konkrétního odborníka. Druhou informační linií jsou „závěry oborové skupiny“. Jsou podstatně stručnější a představují konsensuální závěr diskusí, které proběhly uvnitř dané oborové skupiny.

Studie zpracované jednotlivými oborovými skupinami jsou chápány jako **základní pracovní verze**, které neobsahují hotové a definitivní poznatky a závěry. Jsou míněny jako materiál pro **diskusi se všemi zainteresovanými partnery**. Po širší diskusi a připomínkování budou dále dopracovávány a upravovány.

Základní verze studií i jejich dopracovanější podoba má několik možností uplatnění:

- mohou být zdrojem bezprostředních podnětů v procesu tvorby vzdělávacích programů v různých směrech odborného vzdělávání a přípravy a evaluace těchto programů,
- mohou se v pozici jednoho z pomocných materiálů uplatnit v projektu MPSV „Informační systém o typových pozicích a jeho uplatnění na trhu práce“,
- budou zdrojem informací při vytváření profesních standardů kmenových oborů vzdělání a charakteristik kmenových oborů vzdělání.

Soubor studií představuje vstupní vklad pro započatý proces vytváření **participativního mechanismu, který by s využitím aktivního zapojení sociálních partnerů soustavně monitoroval vývoj kvalifikačních požadavků profesí**.

3. Oborově orientované závěry ve studiích oborových skupin

Následující text obsahuje stručný přehled představ oborových skupin o kvalifikačních požadavcích. Jak již bylo uvedeno, je zaměřen na předpokládaný vývoj a změny kvalifikačních požadavků, k němuž v dané oblasti dojde pod vlivem různých faktorů v průběhu následujících pěti roků.

Přes jednotný rámec zadání a vynaložené úsilí zpracovatelů se v některých studiích vyskytuje nadměrné množství úvah o významu příslušného resortu či různých doporučení. Vedle trendů a očekávání, jejichž „novost“ je nepochybná, se objevují obecné postuláty s trvalou platností. Proto je obsahem této kapitoly pouze výběr, který nemůže na několika stranách sdělit totéž, co jednotliví odborníci v oborových skupinách na pěti stovkách stran.

Následující text je tedy výsledkem výběru, respektive dvojího výběru. K prvému došlo již v jednotlivých oborových skupinách, protože v jejich závěrech, které byly výchozím materiálem pro zpracování této kapitoly, je vždy uveden určitý názorový kompromis. Druhý výběr spočíval v tom, že v dalším textu nejsou uvedeny závěry oborových skupin úplně. Uvedená část by měla být pro danou oblast charakteristická. Proto zpravidla neobsahuje ty poznatky, které se objevovaly ve větším počtu studií. Jimi se blíže zabývá 4. kapitola této studie věnovaná obecnějším vývojovým tendencím.

Zásadně proto platí, že rozvedené, názorově vyhraněnější a někdy i kontroverzní výpovědi týkající se jednotlivých oblastí je možné nalézt jedině v příslušných studiích. Ty byly zpracovány v oborových skupinách:

Doprava. Ekologie a ochrana životního prostředí. Ekonomika a podnikání. Elektrotechnika, telekomunikace, výpočetní technika. Gastronomie, hotelnictví, turismus. Informační služby. Kožářství. Lesní hospodářství. Obchod. Osobní a provozní služby. Pedagogika. Polygrafie. Potravinářství. Sociální péče. Stavebnictví. Strojírenství, hutnictví, slévárnictví. Technická chemie a chemie silikátů. Textil a oděvnictví. Umění. Zemědělství. Zpracování dřeva, papíru a výroba hudebních nástrojů.

Již na tomto místě je třeba zdůraznit, že ve studiích jsou zdůrazněny závěry a trendy související s **odbornou (profesionalizační) složkou přípravy**. To se nutně promítá i do tohoto materiálu.

Doprava

- Při výkonu povolání se ve všech druzích dopravy musí zvyšovat odpovědnost především ve vztahu k bezpečnosti při přepravě osob a zboží.
- Při výkonu většiny povolání v odvětví dopravy bude nutné využívat znalosti a dovednosti z oblasti ekonomiky, obchodu, marketingu, psychologie a dopravní logistiky.
- V souladu se sblížením legislativy ČR s legislativou EU poroste význam ekologických požadavků na dopravu, která se stala nejvýznamnějším znečišťovatelem životního prostředí.

Ekologie a ochrana životního prostředí

- Systematický přístup k ochraně životního prostředí by se měl projevit v zavádění environmentálního managementu, jehož prostřednictvím by podniky začlenily péči o životní prostředí do své podnikatelské strategie i běžného provozu.

- V souvislosti s multidisciplinárním charakterem problematiky ochrany životního prostředí bude nutná stále užší a intenzivnější spolupráce mezi výrobcem, státní správou a samosprávou s cílem maximální šetrnosti veškeré lidské činnosti vůči životnímu prostředí. Se zapojováním se do evropských struktur bude tato spolupráce posilovat svůj mezinárodní rozměr.
- V souladu s trendem EU k integrované prevenci a kontrole znečištění je třeba přejít od posuzování problémů životního prostředí podle jeho jednotlivých složek k odvětvovému přístupu, tj. posuzovat dopady průmyslového odvětví na životní prostředí jako celek.

Ekonomika a podnikání

- Ve fintačnictví dochází k vytváření mocných finančních skupin (propojení retailové, komerční a investiční banky, stavební spořitelny, pojišťovny, finančního poradenství atd.), které zajišťují klientům komplexní a přitom vysoce specializované služby. V důsledku toho banky přecházejí na klientský systém obsluhy zákazníka, tj. od systému jeden produkt - jeden zaměstnanec na systém jeden klient - jeden zaměstnanec.
- Dochází k významným změnám v oblasti informačních technologií - telebanking, homebanking, E-mail, Internet.
- Profese účetního v tržní ekonomice zahrnuje nejen účetního pracovníka, ale i ekonoma, finančního analytika a auditora. Opouští se mechanické pojetí účetnictví ve prospěch porozumění podstatě účetnictví. Vyžaduje se samostatné uvažování a rozhodování o účetních postupech v rámci daných pravidel.
- Kancelářské a administrativní činnosti přerůstají do tzv. funkce asistentské s vyšším rozsahem vykonávaných činností včetně činností řídicích. S rostoucím technickým vybavením kanceláří dochází k centralizaci kancelářské činnosti.

Elektrotechnika, telekomunikace, výpočetní technika

- I nadále se bude na trhu prosazovat dovezená produkce. Firmy v České republice tak budou zaměřeny na kompletaci dovezených modulů. Tím se mění i charakter pracovní činnosti kvalifikovaných pracovníků. Snižuje se podíl rutinní práce související s osazováním a pájením. Vzroste potřeba znalostí v diagnostice pomocí elektronických testovacích přístrojů.
- Vzhledem k pokračující miniaturizaci spotřební elektroniky a jejímu zlevňování dojde k úbytku oprav. Dojde ale k problémům s ukládáním a demontáží elektronických zařízení. Tím se pravděpodobně změní struktura poskytovaných služeb.
- Klasická opravárenská činnost bude ustupovat do pozadí. S tím souvisí ústup některých profesí, dříve běžných. Toto je již patrné ve spotřební elektronice a výpočetní technice. Je-li vadný díl, již se neprovádí měření a testování dílu a následná výměna vadného prvku, ale technik provede okamžitou výměnu vadného dílu. Kritériem je ekonomická výhodnost činnosti.

Gastronomie, hotelnictví a turismus

- Potřeby trhu práce v oblasti služeb cestovního ruchu budou vytvářet tlak na inovaci struktury povolání a výrazné rozšiřování možností uplatnění absolventů vyšších odborných škol.
- Ve službách cestovního ruchu se stále výrazněji uplatňují nové technologie, a to jak v gastronomii, tak v ubytovacích službách a zejména v informatice. Prudký vývoj

informačních technologií výrazně ovlivňuje úroveň poskytovaných služeb. Všestranné využívání informačních technologií stále více osvobozuje pracovníky od rutinní práce a rozšiřuje prostor k osobnímu přístupu k hostům při poskytování všech služeb.

- Služby poskytované v cestovním ruchu mají charakter osobní povahy, lidský faktor je v řadě případů určující. Obecně jsou žádány koncepční, plánovací a organizační dovednosti, dovednost komunikovat a to i v cizích jazycích, sociálně psychologické a pozorovací schopnosti, umění jednat s lidmi.

Informační služby

- Vznikají informační profese - informační manažer a informační specialista, informační navigátor, výchovný pracovník s akcentem na složku komunikačních a pedagogicko - psychologických vědomostí a dovedností odborného profilu.
- Přesun podstaty informační činnosti od soustředěného výběru a shromažďování ke kritické analýze, vyhledávání a zpřístupnění informací vzhledem ke konkrétním požadavkům uživatelů.
- V knihovnách bude občanům k dispozici veřejně přístupná výpočetní (informační) technika nejen při přístupu k informačním zdrojům, ale i jako veřejně přístupné pracovní stanice s možností využití základního SW, spojení (e-mail aj.). Knihovník bude pomáhat mezi uživateli prosazovat informační gramotnost, mj. jejich schopnost bez potíží se pohybovat v prostředí elektronické knihovny a vybírat z jejího fondu i z externích zdrojů, které knihovny nabízí.

Kožařství

- Prudký nárůst nových technologií a materiálů se v našich podmínkách vzhledem k charakteru výrobků z přírodních usní nepředpokládají. Je však třeba sledovat v této oblasti světový trend.
- Vývoj v oblasti výrobků ze syntetických materiálů bude podstatně prudší, neboť chemický průmysl se bude prezentovat novými materiály. Z hlediska zpracovávání syntetických materiálů je nutno počítat i s přípravou pracovníků pro méně náročné technologie jako je lisování, lepení, povrchová úprava a jiné.
- U malých podniků lze očekávat větší nároky na návrhovou činnost, organizaci práce a celkovou adaptabilitu pracovníků. Je možné předpokládat malosériovou a modelovou výrobu, která bude klást nároky na oblast technické přípravy výroby. Budoucí obuvníci odborníci musí proto ovládat i výpočetní techniku.

Lesní hospodářství

- Nastane přechod od velkoplošného, převážně holosečného způsobu hospodaření k šetrnějším a přírodě blízkým formám s cílem trvale udržitelného hospodaření v lesích.
- V profilu pracovníků jednotlivých úrovní bude třeba zvýšit důraz na kvalitu práce, dodržování technologických postupů, bezpečnost práce, osobní odpovědnost za ekologické chování a činnost v lese a s ohledem na zaváděné změny v druhové skladbě porostů, které vyplývají z prováděcích předpisů k lesnímu zákonu, prohloubit průpravu pracovníků v oblasti výchovy mladých lesních porostů; zvýší se tlak na využívání schopnosti odborné komunikace v cizím jazyce v rámci EU.
- V důsledku posilování významu multifunkčního zemědělství a s tím spojeného vytváření alternativních pracovních a příjmových příležitostí pro zemědělce bude docházet k většímu prolínání zemědělské a lesnické činnosti.

Obchod

- Vývoj nových technologií počítá s dalším rozvojem automatizovaných systémů řízení skladového hospodářství včetně důsledného využívání čárového kódu.
- Mezi nejzávažnější změny v organizaci a řízení práce patří hromadné nasazení informačních technologií jako sledovacích systémů pohybu zboží, pohybu financí a jako organizátora činnosti a času lidí v obchodních systémech.
- Porostou nároky na vědomosti a dovednosti v oblasti komunikace včetně asertivity a kreativity nejen na úrovni tvořivého myšlení, ale i na úrovni tvořivé komunikace v obchodním jednání. Větší pozornost bude věnována společenskému styku jako součásti šířeji pojaté komunikace.

Osobní a provozní služby

- Neustálou pozornost bude nutné věnovat novým materiálům, technologiím, nástrojům, strojům a zařízením.
- Bude se zvyšovat uvědomění pracovníků, že svým kultivovaným vystupováním, chováním a vzhledem reprezentují firmu a přispívají tím k získávání a udržení zákazníků.
- K bezproblémovému fungování firmy bude přispívat dodržování pracovní kázně, rozvíjení organizačních schopností a umění jednat s lidmi, řešit konfliktní a krizové situace a zvládat stresové situace.
- Práce bude vyžadovat maximální zodpovědnost, porostou nároky na ekologické chování a dodržování požadavků bezpečnosti práce.

Pedagogika

- Mění se styl pedagogické práce - učebně disciplinární model výchovně-vzdělávací práce a orientace na výkon dítěte jsou nahrazeny osobnostně orientovaným modelem. Zavádějí se alternativní pedagogické přístupy a vzdělávací programy, pozornost se věnuje dětem se specifickými potřebami a jejich integraci.
- Zvyšují se nároky na učitele předškolního zařízení, jeho osobnostní kvality a pedagogické dovednosti. Na přední místo se dostávají pedagogická kreativita, flexibilita, připravenost pro práci s různými typy dětí, dovednosti týmové práce a projektování, kooperace s rodiči a dalšími zainteresovanými partnery. Dále prosociální orientace, tolerance a respektování osobnosti dítěte, jeho práv a individuálních potřeb, bezpředsudkový přístup k dětem a jejich rodičům. Žádoucí jsou také určité manažerské dovednosti.
- V dlouhodobějším horizontu se předpokládá růst fenoménu volného času. Tzn. že dojde k posílení významu různých zařízení pro volný čas a k jejich rozšíření. Tato zařízení, zajišťovaná různými subjekty, budou nejen zabezpečovat individuální zájmy občanů, ale budou fungovat také jako nástroj sociální prevence pro určité skupiny dětí, mládeže i dospělých.

Polygrafie

- Postupně se výrazně omezuje podíl mechanické práce a jednodušších manuálních činností. Dochází k přesunu pracovních míst z výroby, která je stále více mechanizována a automatizována, do fáze přípravné a závěrečné.
- Technické a organizační inovace se projevují zejména zvýšeným podílem počítačového plánování, zpracování, řízení a počítačových systémů na pracovišti.

- Celoevropské a celosvětové ekologické normy vyžadují vývoj a výrobu zaměřenou na úsporu energetických zdrojů, druhotných materiálů, recyklaci některých základních surovin a ekologickou likvidaci škodlivých odpadů.

Potravinářství

- Bude postupně docházet k posunu k velkovýrobě, ale malá rukodělná výroba bude zachována u lukrativních výrobků. Výrazněji se budou uplatňovat systémy řízení jakosti, normy ISO 9000, akreditace, certifikace a autorizace organizací podle těchto norem.
- Poroste význam nových informací - v souvislosti se zaváděním nových technologií v potravinářské výrobě, nových surovin, nových metod při všech kontrolách vstupních i výstupních surovin, meziproductů a finálních výrobků i v návaznosti na vstup do EU.
- Vznikne potřeba univerzálně vzdělaného pracovníka na střední technické úrovni, který bude schopen se dále vzdělávat a získávat tak odbornost na vyšší úrovni (např. VOŠ) v určité oblasti potravinářství.

Sociální práce

- Vzhledem k současným trendům v oblasti sociální péče je patrný přechod od ústavní péče k poskytování služeb jednotlivcům. Bude se tedy rozvíjet sociální pečovatelsví a sociálně terapeutická činnost sociálních pracovníků.
- Významnou oblast sociálních činností a skupin povolání, které se vyčlenily v důsledku společenských změn a potřeb, představují asistenti a poradci pro etnické skupiny. Jedná se o pracovníky z řad příslušné minority, kteří poskytují pomoc občanům při styku s úřady, pomáhají řešit sociální problémy etnických komunit a problémy soužití majority a minority.
- Vyčleňují se nová povolání (sociální pedagog, streetworker, ...). Vedle sebe pracují lidé s různým vzděláním - se středním, vyšším odborným a vysokoškolským a různou specializací (sociální pracovníci, psychologové, vychovatelé, sociální pedagogové apod.).

Stavebnictví

- Trvale probíhá proces vzniku nových specializovaných jednotek v rámci velkých firem i samostatných podnikatelských subjektů v souvislosti se změnami forem podnikání, novými technologiemi a materiály a realizací stavební produkce jinými než běžnými postupy (developerství, project management).
- Součástí kvalifikace se stanou komunikativní dovednosti (ve vztahu k zákazníkovi), dovednosti ve využívání výpočetní techniky (kalkulace, návrhy řešení, projektování), dovednosti z oblasti ekonomiky, managementu, znalosti z oblasti stavebního a podnikatelského práva.
- Při stavebních činnostech poroste význam přiměřeného zohledňování ekologických aspektů.

Strojírenství, hutnictví a slévárenství

- Bude klesat počet pracovníků, potřebných pro zabezpečení určitého objemu průmyslové výroby, současně se však budou zvyšovat nároky na jejich kvalifikaci, a to nejen na úzce odbornou.
- Poroste význam kvalifikovanosti na všech úrovních v souladu s ISO 9000 a 14000, celoživotní vzdělávání se stane přirozenou nutností.

- Dojde ke zvyšování potřeby obecnější „základní kvalifikace“, doplňované specializací nebo rekvalifikací podle skutečných schopností pracovníka a potřeb konkrétního pracovního místa.
- Požadavky na kvalifikaci pracovníků jedné profese se budou stále více lišit v závislosti na charakteru výroby (řemeslná, průmyslová kusová, malosériová, hromadná).

Technická chemie a chemie silikátů

- Úroveň technologií se bude dále přibližovat ke standardu běžnému ve vyspělých zemích.
- Mezi kvalifikačními požadavky poroste význam prvků polyprofesnosti, zejména z oblasti strojírenství, elektroniky, ekonomiky a managementu, psychologie a sociologie, ekologie a informatiky.
- Zavádění nových technologií v oblasti zpracování odpadů vyvolá potřebu stanovení kvalifikačních požadavků nových profesních specializací.

Textil a oděvnictví

- V textilním ani oděvním průmyslu se nepředpokládá převratná změna technologií, které by vyžadovaly nové profese. Nové technologie se budou nakupovat pravděpodobně s ekonomickým využitím stávajícího strojního zařízení nebo jen částečnou modernizací. Předpokládá se rozvoj stávající techniky (strojů) ve směru elektronizace, tj. většího využití elektronických prvků ve stávajících typech strojů. Budou kladeny větší nároky na materiály a bude docházet ke specializaci na určitý výrobní sortiment za účelem dosažení špičkové kvality a možnosti vybavení moderní technologií. V obou odvětvích je třeba sledovat světový trend.
- Realizace malých sérií v oděvních firmách s sebou přinesla zásadní změny v řízení (organizace jednotlivých dílen, početní stav pracovníků dílen, systém zadávání do výroby) - vše směřuje k větší variabilitě. Pro respektování této změny bylo nutné posílit oblast přípravy výroby, protože stejný počet vyráběných kusů je realizován na vícenásobném počtu fázón.
- Při práci u malých a středně velkých výrobců budou pravděpodobně stále více kladeny nároky na univerzální využitelnost zaměstnanců se středoškolským vzděláním. Porostou nároky na znalosti technologie výroby, na manuální zručnost, zvládnutí práce na PC, iniciativu a na znalost účetních a daňových předpisů.

Umění (konzervatoře)

- Ve spektru kvalifikačních požadavků kromě zásadních kvalit vrcholné a bezproblémové interpretační techniky poroste význam polystylovosti interpretace s akcentem na umění XX. století a historickou autenticitu interpretace umění klasického, barokního a umění starších období.
- V provozu profesionálních uměleckých těles a sdružení i v individuálních interpretačních a umělecky tvůrčích činnostech je kladen požadavek přesvědčivějšího a vstřícnějšího zohlednění estetické zkušenosti konce tisíciletí v její sociálně funkční, žánrové a stylové rozmanitosti.
- V oblasti mezinárodní komunikace v cizích jazycích se požaduje přejít z dosavadní povšechně dorozumívací úrovně na úroveň profesního užívání cizího jazyka (plně zvládnutá odborná terminologie, specifika frazeologie a funkční pracovní tvůrčí komunikace).

- V oblasti profesně orientované umělecké pedagogiky se ukazuje potřeba systémového dopracování a uplatňování principu integrace jednotlivých složek (předmětů a disciplín) odborného uměleckého i všeobecného vzdělávání, zejména pak potřeba stálého dotváření didaktického systému i praktik rozvoje umělecké kreativity ve všech oborech profesního múzického vzdělávání.

V konkrétních umělecky vzdělávacích situacích je vyžadováno aktivní angažování učitele v podstatně širším spektru jeho umělecky výkonových schopností a dovedností jakož i systematictější uplatňování znalostí i praktik příslušných speciálních umělecky vzdělávacích didaktik na úrovni současných evropských a světových trendů.

Zemědělství

- Poroste význam multifunkčního zemědělství a v jeho důsledku i růst významu vytváření alternativních pracovních a příjmových příležitostí pro zemědělce.
- V pěstování rostlin i chovu zvířat se předpokládá uplatnění nových výkonných technologií s minimalizovanou potřebou pracovní síly při dosažení vysokých výkonů a zachování vysoké kvality práce. Nadále však ve specifických výrobních odvětvích budou přetrvávat původní technologie s vysokým podílem ruční práce, např. zahradnictví, rybářství, chov koní a lesnictví.
- Služby pro zemědělství budou postupně zajišťovat specializovaní podnikatelé.

Zpracování dřeva, papíru a výroba hudebních nástrojů

- Vyšší pozornost bude věnována ergonomii. Významné postavení bude mít design a inovace výrobků. Tím porostou nároky na výtvarnou a estetickou složku výkonu povolání.
- Vyšší požadavky budou kladeny na dobré řemeslné ovládnutí klasických materiálů s důrazem na čistotu a přesnost provedení.
- U pracovníků ve výrobě budou nutné detailní znalosti výrobních operací, funkce jednotlivých zařízení a kontroly jakosti výrobků, evidence výroby a logistiky provozu v širší odpovídající jejich pracovnímu zařazení.

4. Obecnější vývojové trendy identifikované v oborových skupinách

Studie jednotlivých oborových skupin popisují předpokládané vývojové tendence v určitých oblastech. Tím je dána úroveň obecnosti jejich výpovědí. Od ní, jako od vstupní úrovně, je možné postupovat dvěma směry:

1. Směrem k preciznějšimu popisu trendů pro **užší oblasti**, kdy bude nutné hledat společné trendy a společné akcentované dovednosti až po úroveň, která - vyjádřeno školskou terminologií - odpovídá přípravě ve vzdělávacích programech zahrnutých do jediného kmenového oboru vzdělání.
2. V opačném směru, při hledání **tendencí obecnějších**, je nutné každou jednotlivou studii posuzovat v kontextu několika dalších. Míra vzájemné příbuznosti posuzovaných oblastí a tím i počet srovnávaných dílčích studií přitom výrazně ovlivňuje obecnost získaných výpovědí.

Cílem této kapitoly je vykročit druhým směrem, směrem zobecňování. Proto byly hledány podobné či shodné prvky ve skupinách co nejšířejí pojatých.

Základní skupiny, do nichž byly jednotlivé dílčí studie oborových skupin pro potřeby hledání obecnějších trendů rozděleny, byly pouze dvě.

Do první z nich jsou zahrnuty studie z oborových skupin s výraznou technickou orientací (*oborové skupiny: Doprava. Ekonomika a podnikání. Elektrotechnika, telekomunikace, výpočetní technika. Kůžářství. Lesní hospodářství. Polygrafie. Potravinářství. Stavebnictví. Strojírenství, hutnictví, slévárnictví. Technická chemie a chemie silikátů. Textil a oděvnictví. Zemědělství. Zpracování dřeva, papíru a výroba hudebních nástrojů.*)

Druhá skupina shrnuje výsledky studií z oborových skupin v jejichž zaměření dominuje akcent na lidský faktor a osobní služby (*oborové skupiny: Ekologie a ochrana životního prostředí. Gastronomie, hotelnictví, turismus. Informační služby. Obchod. Osobní a provozní služby. Pedagogika. Sociální práce. Umění.*)

Mezi trendy, které byly v textu nebo v závěrech **všech studií zmíněny nejčastěji** patří:

- Roste význam komunikace (včetně odborné a cizojazyčné) a to jak v rámci skupiny spolupracovníků, tak mimo ni.
- Roste poptávka po kvalitně a široce vzdělaných odbornících. Vzdělávání nabývá nových dimenzí a významu - celoživotní učení a systematická inovace vědomostí je životní nutností.
- Roste význam flexibility a celkové intelektuální úrovně pracovníků.
- Roste význam organizačních a řídicích schopností a dovedností.
- Zvětšuje se význam schopnosti adaptace v úzce specifikovaných a často odlišných činnostech, význam rychlého a pružného obměňování sestav pracovních činností.
- Zvětšuje se komplexnost nároků, úkoly se kombinují a sdružují.
- Roste význam tvořivého myšlení a tvořivé komunikace.
- Stále většího významu nabývají informační technologie.

- Roste význam aktivní práce s informacemi – schopnost rychlé orientace ve velkém množství informací, schopnost zevšeobecňovat, schopnost vyhledávat a třídit informace, schopnost rozeznat důležitost a návaznost informací.

Studie první skupiny (výrazná technická orientace) často shodně upozorňují na to, že:

- Jakost a její zabezpečení se stává rozhodujícím nástrojem konkurenceschopnosti.
- Zvětšuje se význam osobní odpovědnosti ve vztahu k problematice bezpečnosti práce, práce vyžaduje maximální soustředění a zodpovědnost.
- Péče o životní prostředí přechází do podnikatelských strategií i do běžného provozu, rozhodování o ekonomických problémech se mění na vícekriteriální.
- Mění se technologie a používané materiály tak, aby byly v souladu s požadavky šetrného chování k životnímu prostředí.
- Prosazuje se nový způsob nazírání na zdroje. Zavádějí se nové výrobky s dlouhou životností a výrobky získané recyklací, renovací, izolací atd.
- Roste význam přizpůsobení se normám ISO řady 9 000 a 14 000.
- Kvalifikační požadavky se rozšiřují směrem ke způsobilostem z oblasti ekonomiky, obchodu, logistiky, marketingu a interdisciplinárním prvkům obecně.
- Roste význam a ocenění podnikatelského a komplexního myšlení, ceněná je schopnost rozhodovat a důvěra ve schopnost řešit problémy.
- Zvětšuje se komplexnost nároků, úkoly se kombinují a sdružují.
- Roste význam duševní práce, zejména v oblasti inovace výrobků a služeb.
- Vedle zhromadňování výroby existuje i tendence vyrábět na individuální zakázky.
- Počty pracovníků ve výrobě se budou snižovat, ale nároky na jejich kvalifikaci a univerzální využitelnost porostou.
- V oblasti obsluhy zařízení je vyžadováno přesné dodržování stanovených postupů bez improvizací.
- Požadavek manuální řemeslné zručnosti je zpravidla kombinován s požadavky bezproblémového ovládní, řízení a organizování složitějších automatizovaných procesů.
- Zvětšuje se význam spolupráce různých profesních skupin, dochází k interdisciplinárním vazbám.
- Mění se odvětvová struktura průmyslu, zvyšuje se podíl elektroniky, biotechnologie, nových materiálů a zpracování odpadu.
- Profily povolání budou mít tendenci se v rámci celého evropského společenství stále více přibližovat.
- Úroveň technologií v českém prostředí se bude postupně přibližovat standardu běžnému ve vyspělých zemích.

Společnými poznatky uváděnými v druhé skupině (akcent na lidský faktor a osobní služby) studií jsou:

- Prohlubuje se důsledná orientace na zákazníka či klienta a zohledňování jeho požadavků.
- Zjednodušuje se přístup k informačním zdrojům, technologie umožňují zpracovávat informace i lidem vázaným doma.
- Mění se orientace poptávky - od spotřebního zboží se přesouvá k ekologii, zdraví, turistice, kultuře, vzdělání, využití volného času.
- Roste význam sociálně psychologických dovedností a umění jednat s lidmi.

- Roste význam znalosti kultury a společenských zvyklostí v cizích zemích.
- Dochází k odstraňování rutinních prací a rozšiřování prostoru pro osobní přístup ke klientovi při poskytování všech služeb.
- Zvětšuje se význam zaměstnanců se schopností učit a vést ostatní.
- Roste význam sociálních dovedností, dovednosti týmové práce, projektování a kooperace se všemi zainteresovanými partnery.
- Významné postavení má design a estetické cítění.
- V dlouhodobějším horizontu se předpokládá růst fenoménu volného času. Tím dojde i k posílení významu různých zařízení pro volný čas a k jejich rozšíření.
- Vyšší požadavky na kvalifikační úroveň, rozsáhlou a všestrannou kvalifikaci a sociální zralost vedou k akcentování vyššího a vysokoškolského vzdělání.

Srovnávání jednotlivých položek, kterými jsou charakterizovány očekávané vývojové trendy, vede k identifikaci určitého souboru **průřezových kvalifikačních požadavků** s nadoborovou povahou. Dokládá to ta část uvedených vývojových tendencí, která je oběma skupinám společná a je v textu oddělena od ostatních. Jednotlivé studie a trendy v nich vyjádřené tak vesměs potvrzují oprávněnost důrazu, který je při koncipování nových programů odborného vzdělávání a přípravy kladen na **osvojování klíčových dovedností**, jak je uvádí Standard středoškolského odborného vzdělávání:

- **komunikativní dovednosti,**
- **personální a interpersonální dovednosti,**
- **dovednosti řešit problémy a problémové situace,**
- **numerické aplikace,**
- **dovednosti využívat informační technologie.**

Do značné míry prioritní postavení je přisuzováno dovednosti **učit se** a získávat nové vědomosti a intelektuální a manuální dovednosti. Tento požadavek je obsažen prakticky ve všech studiích. Velice často je dáván do souvislosti s potřebou fungování systému celoživotního učení. V této souvislosti se závěry studií oborových skupin dobře shodují s jinými materiály z poslední doby, např. s výsledky průzkumu (Šťastnová P., Vymětalová S., Matějková L.: Absolventi na trhu práce. Praha, ÚIV 1999), kde podle názoru zaměstnavatelů je **ochota učit se** klasifikována ve skupině dovedností nejdůležitějších.

Podrobnější studium textů jednotlivých studií oborových skupin vede k poznatku, že pověření odborníci velice často formulovali požadavky zařaditelné do uvedené kategorie „průřezových“ do značné míry obecně, bez snahy o postižení jedinečnosti významu pro danou oblast či obor.

Proto bude mezi aktivity oborových skupin zařazen úkol s cílem konkretizovat a upřesnit kvalifikační požadavky z kategorie průřezových a stanovit „relativní váhu“ jednotlivých požadavků pro oblast profesionálního uplatnění, kterou se skupina zabývá. S ohledem na blížící se vstup do „informačního tisíciletí“ bude na první místo zařazena diskuse o potřebě kompetencí v informační a komunikační technice.

Kromě trendů souvisejících s očekáváním růstu možností uplatnění uvedených klíčových dovedností se v mnoha studiích objevují také položky poukazující na očekávaný

růst významu **ekologizace**, problematiky **jakosti** a jejího zabezpečení a pro oblast se silnější technickou vazbou i problematiky **bezpečnosti práce**. Akcent na související požadavky je do té míry všeobecný, že i tyto skupiny kvalifikačních požadavků lze považovat za průřezové a nadoborové. Pro problematiku jakosti a bezpečnosti práce lze navíc najít velice dobrý soulad s již zmíněným průzkumem (Šťastnová P., Vymětalová S., Matějková L.: Absolventi na trhu práce. Praha, ÚIV 1999). V něm *peče o bezpečnost a zdraví při práci* je hodnocena ve skupině nejdůležitějších a *smysl pro kvalitu* je zaměstnavateli vnímán jako dovednost či potencialita vůbec nejdůležitější.

Není tedy pochybnosti o tom, že jde o oblasti, které musí tvořit významnou součást přípravy pro jakékoli profesní uplatnění. Proto je předpokládanému vývoji v uvedených třech oblastech věnována zvláštní pozornost. Ekologickou problematikou se zabývá samostatná studie příslušné oborové skupiny. Bližší rozpracování témat jakosti a bezpečnosti práce obsahuje 7. kapitola (přílohy) této studie.

Podněty, které vyplývají z textu příloh, budou dalším faktorem, který v souvislosti s plněním úkolu „Sledování vývojových trendů ve skupinách příbuzných povolání“ ovlivní budoucí práci oborových skupin. Tyto aktivity by měly vést k tomu, že příslušná problematika najde ve smysluplné podobě stále místo v programech odborného vzdělávání a přípravy.

Autoři expertních vyjádření, která jsou základem studií jednotlivých oborových skupin, byli žádáni o globální pohled na aktuální stav a očekávaný vývoj kvalifikačních požadavků v příslušné oblasti. Neměli tedy rozlišovat kvalifikační požadavky profesí s ohledem na požadovanou úroveň vzdělání. Přesto studie ve svém souhrnu vypovídají spíše o nárocích, které budou moci být kladeny na absolventy **studijních oborů** (středních odborných i vyšších odborných škol) a většinou neodpovídají reálným možnostem absolventů vzdělávacích programů vedoucích k vyučení. Patrně i proto v textech převažují formulace „poroste význam ...“, „přibude ...“. Lze očekávat, že budou existovat i tendence opačného charakteru. Ačkoliv byli zapojení odborníci vyzváni k tomu, aby hledali i „kompetence, dovednosti a vědomosti, jejichž význam se bude oslabovat“, je zajímavé, že tuto skupinu trendů studie postihují pouze výjimečně. Omezené jsou i výpovědi týkající se rozdílů v požadavcích souvisejících s velikostí firmy, v níž se absolventi programů mohou uplatnit. Zpravidla nejdou nad rámec očekávaných tvrzení týkajících se univerzálnosti či specializace.

V úvodu této kapitoly je uvedena řada položek, které charakterizují očekávané vývojové trendy popsané ve studiích oborových skupin, které byly pro potřeby zobecnění seskupeny do dvou skupin. Popis očekávaných vývojových tendencí má ve druhé skupině dílčích studií specifikum v tom, že často vede ke konkrétním návrhům buď zcela nových povolání, nebo povolání se změněným obsahem. Příkladem jsou návrhy týkající se povolání s pracovními názvy *sociální asistent, sociální kurátor, pedagog volného času, animátor, informační specialista*. Souvisí to patrně s vyšší dynamikou vývoje, zejména v oblasti služeb.

Tyto a další návrhy byly, včetně příslušných specifikací a charakteristik, předány MPSV k využití v rámci projektu tvorby nové soustavy povolání (Informační systém o typových pozicích).

5. Očekávaný vývoj kvalifikačních požadavků v mezinárodním kontextu

Obsah práce a struktura profesí či spíše pracovních míst nebo pozic se stále rychleji mění. Rychle se vyvíjejí i nároky na kvalifikaci lidských zdrojů. Významnou roli přitom hraje působení řady trendů, které mají do značné míry globální charakter. Jejich reflexe nutně obsahují i studie jednotlivých oborových skupin. Již proto, že požadavek hledání určitých základních mezinárodních souvislostí očekávaného vývoje kvalifikačních požadavků byl zařazen do zadání úkolu, které vybraní pracovníci oborových skupin obdrželi. V této souvislosti je ovšem nutné zmínit, že práce oborových skupin je programově omezena. Soustřeďuje se na tu část spektra souvislostí mezi odborným vzděláváním a sférou výkonu práce, která je zaměřena na problematiku **cílů a obsahu odborného vzdělávání**. Využité zahraniční materiály jsou založeny komplexněji. Kapitola je do textu studie přesto zařazena i s vědomím toho, že bude poněkud rušit obsahovou homogenost celé studie.

Z řady materiálů, které se problematikou vývoje kvalifikačních požadavků zabývají na „evropské úrovni“, byly pro účely mezinárodního srovnání využity dva.

Prvým je výstup z programu CEDEFOP zaměřeného na sledování trendů, které se projevují v jednotlivých skupinách profesí. Výsledky sledování byly publikovány v materiálu *Sellin, Burkart: Supplement to the "Compendium of occupational profiles at the skilled blue- and white-collar worker level". Situation and trends: Supply and demand for skilled workers. [Doplněk ke "Kompendiu profesních profilů na úrovni kvalifikovaných pracovníků s bílými a modrými límečky". Situace a trendy: Nabídka a poptávka po kvalifikovaných pracovnících.] 2nd edition. Berlin, CEDEFOP 1995. 68 s.*

Uvedený materiál ovlivnil obsah této studie nepřímo – příslušné části publikovaného textu byly bezprostředně využity při práci oborových skupin jako jeden z výchozích materiálů, které měli k dispozici autoři expertních vyjádření.

Druhým materiálem je zpráva bilancující dosavadní činnost Kruhu pro spolupráci ve výzkumu trendů v povoláních a kvalifikacích - Ciretoq, vydaná v roce 1998. Ta se pokouší zobecnit výsledky provedených výzkumů a upozorňuje - jak uvádí: „se vši opatrností“ - na několik trendů, které se ve vývoji povolání, kvalifikací a zaměstnanosti projevují ve všech zemích Evropské unie.

K dále uvedenému úryvku z tohoto materiálu jsou kurzívou připojeny stručné komentáře porovnávající popsané trendy s vývojem, který je možné – zejména prostřednictvím popisů ve studiích jednotlivých oborových skupin - sledovat v České republice. Přestože jsou připojené komentáře skutečně pouze rámcové, přesahuje potřebná informační základna v řadě případů, např. u trendů týkajících se vývoje zaměstnanosti, možnosti a zaměření studií oborových skupin. Proto jsou využity i některé další zdroje. Jejich výčet je uveden v závěru této kapitoly.

Přes existenci informačního pozadí jsou i komentáře k jednotlivým položkám uváděny „se vši opatrností“, bez snahy povýšit tuto studii na studii srovnávací.

Podle zdroje - *Forschungszusammenarbeit auf dem Gebiet der Trends in der Berufs- und Qualifikationsentwicklung in der Europäischen Union. Bericht über Stand, Ergebnisse und Entwicklung des CEDEFOP-Netzwerkes Ciretoq. Thessaloniki. CEDEFOP 1998* - k obecně se projevujícím trendům patří:

Posuzováno podle zastoupení mužů a žen, mění se struktura nezaměstnanosti. Podíl nezaměstnaných mužů brzy převýší podíl nezaměstnaných žen. Mezi nezaměstnanými se nyní nejvýrazněji zvyšují počty málo kvalifikovaných mužů, odborných pracovníků a řemeslníků, kteří vykonávají manuální práce. Zaměstnanost žen se zvyšuje, a to především v oborech služeb. Zdá se, že ženy prokazují flexibilnější kvalifikaci pro povolání, ve kterých záleží na jazykových a sociálních kompetencích.

Podle [5], [6], [7] se tento trend v České republice zatím neuplatňuje, respektive je kolísavý. V roce 1996 byl poměr nezaměstnaných mužů a žen 67 300 / 71 600, v roce 1997 došlo k přiblížení (87 400 / 88 300), v roce 1998 se však rozdíl mezi počtem nezaměstnaných mužů a žen opět silně rozevřel (105 000 / 133 500). Protože právě v tomto roce došlo k celkovému silnému nárůstu nezaměstnanosti, který zřejmě bude pokračovat, lze z toho vyvodit, že stoupající nezaměstnaností jsou zatím postihovány více ženy než muži. Z hlediska vzdělání je vyšší míra nezaměstnanosti u mužů než u žen pouze u kategorie bez vzdělání (zřejmě je to dáno větší ochotou žen pracovat za nízké mzdy v nekvalifikovaných zaměstnáních), u kategorií vyučených a vysokoškoláků je poměr mužů zhruba stejný, u nezaměstnaných s maturitním vzděláním (SOŠ, gymnázia) je výrazná převaha nezaměstnaných žen. Z hlediska délky nezaměstnanosti jsou na tom opět hůře ženy – zatímco v kategorii do 3 měsíců délky nezaměstnanosti je 47% mužů a 53% žen, v kategorii od 6 do 12 měsíců je již 40% proti 60% žen, při ještě větší délce nezaměstnanosti se tento rozdíl dále prohlubuje.

Mladí lidé stále mají potíže při přechodu ze školy do zaměstnání, zdá se však, že se situace v tomto směru zlepšuje, zvláště ve srovnání se situací pracovníků vyšších věkových kategorií. Přesto je patrné, že podniky nerady přijímají zaměstnance, kteří mají méně než dvacet let. Těm totiž chybí způsobilosti a zkušenosti, které jsou nezbytné pro výkon pracovních činností v nově organizovaných provozech, v nichž se klade velký důraz na samostatnost a odpovědnost.

Tento trend ([5], [6], [7]) se v České republice zatím neuplatňuje co do počtů nezaměstnaných, platí však z pohledu délky nezaměstnanosti. V podstatě ve všech věkových kategoriích vzrostla míra nezaměstnanosti za období 1996-98 zhruba o 70-80% (u 15-19 let z 12,3% na 20,2%, u 20-24 let z 4,5% na 7,3%, u 25-29 let z 3,9% na 6,1%.....u 40-44 let z 2,5% na 4,3%). Jedinou výjimkou je nejvyšší kategorie 55-59 let – zhruba o necelých 20% - z 2,3% na 2,8%. Opačné ale je to z hlediska délky nezaměstnanosti – nejnižší je u nezaměstnaných od 20 do 30 let, největší u nezaměstnaných od 41 do 50 let.

Obecně roste poptávka po pracovnících s vyšší kvalifikací (3. až 5. stupně podle kategorizace EU), třebaže to neodpovídá reálné potřebě.

Studie oborových skupin tuto tendenci potvrzují. Přestože v základním zadání nebyl požadavek uvažovat odděleně o kvalifikačních požadavcích s ohledem na potřebnou úroveň odborného vzdělání pracovníka - vyučenec, maturant, absolvent VOŠ, projevuje se v textech většiny expertních vyjádření zřetelná preference a zaměření se na maturitní a vyšší vzdělávací úroveň.

V závěrech oborových skupin je zmíněná tendence poněkud utlumena. Tam se často, patrně spíše pod vlivem pracovníků ze škol, projevují obavy o budoucí dostatečné počty vyučených absolventů.

Důležitá a pro řadu studií typická je i identifikace potřeby pracovníků s vyšší kvalifikací,

odpovídající vzdělání ve vyšších odborných školách. Kromě očekávaných oblastí, např. sociální práce, pedagogika či gastronomie, hotelnictví a turismus, je tento požadavek formulován např. i ve studiích oborových skupin kožařství či potravinářství.

Možnosti uplatnit se na trhu práce jsou do značné míry závislé na struktuře vzdělávacího systému. Systémy, které jsou výrazněji vertikálně diferencovány, v nichž dochází brzy ke specializaci, produkují méně flexibilní a adaptabilní absolventy než systémy, které jsou strukturovány horizontálně.

Položka se týká souvislostí, které je možno potvrdit či vyvrátit srovnáním různých vzdělávacích systémů. To samozřejmě přesahuje cíle a možnosti práce oborových skupin. V podtextu je však požadavek „produkce“ flexibilních a adaptabilních absolventů. Ten studie oborových skupin, stejně jako jiné materiály, vesměs potvrzují.

V jednom a též sektoru existují velké rozdíly ve způsobech přijímání nových pracovníků do zaměstnání. Ty jsou závislé na velikosti podniků a na geografických charakteristikách umístění podniků. Ukazuje se také, že méně kvalifikovaní zaměstnavatelé raději přijímají méně kvalifikované pracovní síly, a naopak kvalifikovaní zaměstnavatelé dávají přednost vysoce kvalifikovaným uchazečům.

Obecně tento trend (podle mínění pracovníků úřadů práce) neplatí. Mohou ovšem nastat případy, kdy zaměstnavatel skutečně nerad přijímá pracovníka s vyšším vzděláním, než má sám, jsou to ale spíše výjimky dané specifikou povahových vlastností tohoto zaměstnavatele.

Zdá se, že ve všech zemích Evropské unie dochází ke stagnaci rozvoje veřejných služeb a je nutno počítat spíše se snižováním jejich rozsahu. Je tomu tak v důsledku snah o jejich privatizaci. Evropské země se tak postupně vyrovnávají Japonsku a Spojeným státům, v nichž jsou veřejné služby mnohem méně rozvinuty. Touto tendencí budou nepříznivě zasaženi především vysokoškolsky kvalifikovaní uchazeči o zaměstnání.

Je velmi obtížné formulovat český ekvivalent odpovídající uvedenému trendu. Potíže začínají již u samotného vymezení pojmu „veřejná služba“. Zde je zřejmě chápán šířeji než tak, že zahrnuje pouze státní správu, zdravotnictví apod. Přes opožděný vývoj celého sektoru služeb v České republice lze i pro tuto oblast uvažovat nejspíše o stagnaci, alespoň do doby, kdy nastane ekonomický růst.

V oblasti soukromého sektoru služeb se projevuje opačná tendence než ve veřejných službách, třebaže je v některých případech poněkud rozporná: banky a pojišťovny optimalizují svou organizaci a racionalizují poskytované služby, takže spíše snižují početní stavy svých zaměstnanců. V některých dalších oborech, jako např. v obchodu, v celnictví, turismu a službách pro volný čas dochází k polarizaci vysoce kvalifikovaných a málo kvalifikovaných činností.

Akcent na racionalizaci služeb a optimalizaci organizace a zejména urychlení příslušných procesů je možné velmi dobře sledovat porovnáním textů studií (z roku 1998) s texty českých protějšků (z roku 1996) k materiálu CEDEFOP z roku 1995, který je zmíněn v úvodu

této kapitoly.

Rozšiřují se služby, které mají vztah k výrobě, jako např. výzkum, vývoj, design, marketing, poradenství, další vzdělávání apod., a to i v případě, že se výroba přesouvá za hranice Evropské unie. Přesun výroby do zemí, které nejsou členy Evropské unie, má i jiné příčiny než nižší mzdové náklady, které se v těchto zemích nabízejí. Odpovídá nové filozofii podnikání, která výrobu přibližuje spotřebiteli, aby tak mohla rychle reagovat na jeho potřeby a přání. Činnosti, jejichž podstatou je vyrábět nebo zhotovovat, ustupují do pozadí a větší význam nabývá plánování, organizování, výzkum, redigování, komunikace, informování, vyučování apod. - a to vše i s ohledem na mezinárodní souvislosti. Tyto aktivity vyžadují vysoce kvalifikované pracovní síly, které mají nejen odpovídající vzdělání, ale i profesní zkušenost.

Prvá část této položky je formulována tak, že trend se týká pouze vyspělých zemí v EU a nemá smysl hledat nějaký ekvivalent vztahený k našim možnostem v blízké budoucnosti.

Postupnou změnu akcentu z čistě výrobních aktivit na organizování, výzkum a komunikaci však některé studie identifikují, např. stavebnictví, elektrotechnika a telekomunikace a další.

Počáteční vzdělání, jakkoli široké nebo hluboké, již není dostatečným předpokladem pro výkon povolání. Vyžaduje se profesní příprava, praxe a získání zkušeností v zahraničí.

Význam dovednosti učit se a získávat nové vědomosti a intelektuální i manuální dovednosti potvrzuje většina studií. Právě tato dovednost je často stavěna do zásadní a výjimečné pozice. V souvislosti s tím je většinou explicitně formulována potřeba existence a využívání systému celoživotního učení.

V oblasti související se druhou částí textu se situace i v rámci České republiky (pomalu) zlepšuje. Stačí se podívat na seznamy projektů realizovaných díky našemu plnému členství v rámci programu Leonardo Da Vinci (Výměny a stáže).

Roste význam základních způsobilostí, jakými je např. dovednost sestavovat komplexní texty, efektivně vyjednávat, řídit skupinové procesy, tvořivě řešit problémy apod. Vysoce žádanou je flexibilita a schopnost přizpůsobovat se, tedy ty kvality, které ještě v sedmdesátých letech mnozí zaměstnavatelé považovali spíše za nežádanou.

Většina studií potvrzuje důležitost celé skupiny klíčových dovedností či kompetencí – viz kapitola 4. Velmi vysoko jsou oceňovány i dovednosti související se zabezpečením jakosti. V tom se studie vesměs shodují se závěry uvedenými v [1].

Předčasná specializace se ukazuje jako kontraproduktivní. Je však naopak žádoucí, aby školské vzdělávání již v době povinné docházky obsahovalo různé praktické stáže. Mělo by se rozvíjet alternační vzdělávání a nové formy střídání učebních míst ve školách, podnicích a střediscích profesní přípravy. Reálné situace totiž často nelze nahradit simulací.

S problematikou předčasné specializace a možnostmi jejího omezení bezprostředně souvisel program PHARE VET Reforma odborného vzdělávání a přípravy. Na základě vyhodnocení tohoto programu a široké diskuse jeho výsledků byly vytvořeny i materiály strategické povahy [2].

Spolupráce firem se školami může mít mnoho různých podob. Ten typ spolupráce, který odpovídá uvedenému trendu - který je ale i na úrovni Evropské unie formulován spíše jako požadavek! - je typ, kdy se firma přímo podílí na životě školy, půjčuje škole materiální prostředky, podílí se na výuce a hodnocení, zajišťuje výuku specializovaných předmětů atd. Podle údajů v [1] plánují bohužel zaměstnavatelé v této oblasti omezení spolupráce.

Podle [3] není situace v České republice v této oblasti výjimečná, protože všechny evropské země čelí krizi ve spolupráci škol a podniků. Přesto je situace více alarmující, protože se odborné vzdělávání často reprodukuje pouze v rámci školského systému a nedochází k výraznějšímu spojení s podnikatelskou sférou. Vývoj v ČR bude patrně směřovat k určité formě alternační přípravy založené na školském systému.

Mění se způsoby volby povolání. Klesá počet případů, kdy si žáci vybírají povolání pod vlivem profesní zkušenosti rodičů, příbuzných nebo známých. To klade zvýšené požadavky na poradenské služby.

Tento trend je zřejmý i v České republice. Vzhledem k rozšiřujícímu se spektru vzdělávacích a profesních možností pro mladé lidi, včetně jejich mezinárodního rozměru, i vzhledem k prudce se měnícímu obsahu práce se lze stále méně rozhodovat na základě zkušeností rodičů a dalších blízkých lidí, protože tyto zkušenosti zastarávají a jsou stále méně přenosné. Rostoucí význam poradenských služeb vyplývá i z toho, že v České republice v důsledku transformace ekonomiky ze socialistické na tržní došlo k zásadním změnám ovlivňujícím volbu povolání a vzdělávání - za socialismu v zásadě neexistovala nezaměstnanost, bylo značné mzdové rovnostářství, nízká fluktuace, minimální možnosti kariérového postupu dané tehdy především politickou příslušností, minimálně se měnící vzdělávací nabídka apod.

Při výběru povolání hrají roli i pracovní a materiální podmínky, v nichž se zaměstnání realizuje. Tento vliv se však v souvislosti se zvýšenou nezaměstnaností mládeže snižuje. Nadto dochází k tomu, že se tyto podmínky velkou měrou vyrovnávají. Zcela se opouští pásová výroba a taylorovská organizace práce. Odolnost proti stresu a duševní flexibilita získávají větší váhu než fyzická zručnost, rychlost reagování a komunikace se cení více než samotný pracovní výkon.

V několika studiích se autoři dotkli i této problematiky. Často je uváděno, že mizí tradiční funkční vymezení pracovních činností a jednotlivých povolání, např. ve studii oborové skupiny informační služby. Jiným aspektem téhož je identifikace potřeby „univerzálních pracovníků“, obsažená např. ve studii oborové skupiny zemědělství nebo obchod.

Uvedený trend potvrzuje, mimo jiné, i přístup k tvorbě nového katalogu povolání v rámci projektu, jehož gestorem je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Již název projektu – „Informační systém o typových pozicích“ naznačuje, že před tradičně vymezenými povoláními dostanou patrně přednost „typové pozice“ jako soubory určitých typických pracovních činností.

Je nesnadné předvídat, jak se bude měnit úloha středních řídicích pracovníků. Tu

existují velké rozdíly mezi obory i národními zvyklostmi. V důsledku redukce hierarchie se pozice středních řídicích pracovníků posouvá směrem k pozici techniků. Tradiční mistři se uplatňují jen v malých a středních podnicích, popřípadě v řemeslech. I tam se však jejich počet zmenšuje. V průmyslových podnicích je jejich funkce anachronismem.

Nesnadnost předvídání změny úlohy středních řídicích pracovníků studie skutečně potvrzují – většinou tím, že tato problematika prostě není ve vyjádřeních expertů zachycena. Jsou však výjimky. Ty zpravidla vyjadřují opačná mínění a to jak ve vztahu k budoucí roli mistrů v řemeslech (např. studie oborové skupiny zpracování dřeva, papíru a hudebních nástrojů), tak v průmyslových podnicích (např. studie oborové skupiny textil a oděvnictví).

Opakovaně je však ve studiích zmíněno, že v rámci podniků dochází k rušení hierarchického způsobu organizace prostřednictvím „zeštíhlovacího“ reengineeringu spojeného s požadavky na vyšší efektivitu a úspornost. Zdůrazňována je souvislost s odborným vzděláním a přípravou (růst tlaků na její kvalitu) i se soustavou povolání (nedostatečnost systému úzce vymezených či dělených povolání).

Striktní oddělování profesí a oborů profesní přípravy pozbývá svého oprávnění, jeho význam však přetrvává v dalším vzdělávání. Zmenšuje se distance mezi počátečním vzděláváním a dalším vzděláváním. Hledají se způsoby, jak usnadnit přechod mezi těmito druhy odborného vzdělávání. Vznikají takové formy odborného vzdělávání, které kombinují přípravu se zaměstnáním. Rozšiřují se flexibilní způsoby zaměstnání, práce doma pomocí komunikačních prostředků, práce na částečný pracovní úvazek apod.

Spíše než explicitní vyjádření ve studiích oborových skupin lze najít řadu konkrétních projevů přímého působení uvedených trendů a jejich výsledků. Vedle již zmíněného přístupu k tvorbě základního katalogu povolání je to zejména akcent na klíčové dovednosti zakotvený ve Standardu středoškolského odborného vzdělávání a změny v pojmání odborné složky vzdělávání. Podle [3] vede potřeba zvýšené mobility a flexibility pracovních sil k tomu, že se prosazuje široce a obecněji zaměřený obsah vzdělání (pro maturitní a vyšší vzdělávací úroveň je tento požadavek obsažen i ve studiích oborových skupin). Projevuje se to jednoznačně v kurikulu studijních oborů, kde vznikla řada nových vzdělávacích programů se širokým profilem absolventa. Opačnou tendenci lze nalézt v oborech učebních, kde zaměstnavatelé žádají, aby absolventi byli schopni ihned vykonávat specifické odborné činnosti a nevyžadovali dlouhé zapracování. Tomuto vývoji – nevhodnému se zřetelem k potřebám celoživotního vzdělávání – by měl čelit již zmíněný Standard.

Závěrečné tvrzení z této skupiny trendů potvrzují studie oborových skupin často v širším kontextu, ve vazbě na změny technologií. Příkladem je formulace „bude se dále zjednodušovat přístup k informačním zdrojům, změny technologií umožní zpracovávat informace i lidem vázaným doma“.

Institucionální struktury certifikace jsou v Evropské unii málo pružné. Příliš se spojují s formálním vzděláváním a s institucionalizovanou profesní přípravou. Málo se přihlíží k individuálně získaným vědomostem a k praktickým zkušenostem. Tím jsou znevýhodňováni a často i diskriminováni především cizinci, kteří pracují v zemích Evropské unie. Tato situace je však nevýhodná i pro ty, kteří opouštějí školu předčasně a pro starší pracovníky, kteří neabsolvovali dostatečnou počáteční

profesní přípravu.

Podle [4] zahrnuje uvedené tvrzení několik problémů, které je nutno identifikovat, aby nebylo v našich podmínkách dezinterpretováno.

Přijetím všeobecného systému uznávání kvalifikací na počátku devadesátých let byl v EU učiněn výrazný krok ke zvýšení vzájemné důvěry ve vzdělávání a odbornou přípravu v členských zemích. Důsledky tohoto právního aktu nejsou ve vlastní vzdělávací sféře zatím příliš vnímány a jeho výsledky se dostávají se značným zpožděním. Všeobecný systém uznávání nevyžaduje harmonizaci vzdělávacích systémů, především vyžaduje pochopení rozdílných rysů národních systémů kvalifikací a jejich osvědčování.

V tomto smyslu mají pro vývoj v našem systému hodnocení větší význam ta opatření, která posílí jeho, z evropského kontextu vývojových trendů pozitivní, rysy (rovnocennost certifikátů různých směrů vzdělávání, vysoký podíl všeobecného a zejména základního odborného obsahu vzdělání zapojeného do rozvíjení odborné kvalifikace ve vzdělávacích programech, což rozšiřuje formálně dosaženou kvalifikaci a zvyšuje adaptabilitu našich absolventů a přístupnost dalšího odborného vzdělávání, které funkčně navazuje na počáteční odborné vzdělání a umožňuje zvýšit stupeň vzdělání).

Důvěra k certifikátům osvědčujícím dosažené vzdělání závisí především na dlouhodobě získávaných zkušenostech s absolventy. Výrazné a časté zásahy do způsobu certifikace tuto důvěru oslabují. Výše uvedené pochybnosti o certifikaci v zemích EU svědčí především o existujících rozporech mezi požadavky na potřebné kvalifikace a kvalifikacemi získávanými institucionalizovanou odbornou přípravou, a to přes četné reformní procesy. Tento problém je násoben tím, že v četných zemích EU jsou existující systémy certifikace úzce svázány se sociálními a mzdovými nároky držitelů certifikátů. To je prvek u nás nepříliš podstatný. Lze však předpokládat, že se vstupem do EU se trend vedoucí k prohloubení těchto vazeb posílí. I z tohoto pohledu bude nutné věnovat pozornost rozvoji takových postupů hodnocení a eventuální přípravy na takové hodnocení, které umožní získat kvalifikační doklady těm, kdo po delší dobu vykonávali nebo vykonávají povolání nebo pracovní činnosti, které jsou mimo rámec kvalifikace, kterou mohou doložit svými kvalifikačními doklady.

Informační zdroje:

- [1] Šťastnová P., Vymětalová S., Matějková L.: Absolventi na trhu práce. Praha, ÚIV 1999.
- [2] Grootings P., Kalous J.: Od pilotních škol k reformní strategii. Praha, Fragment 1997.
- [3] Kofroňová O., Stretti M., Vojtěch J.: Počáteční odborné vzdělávání v rámci celoživotního učení. Praha, VÚOŠ 1998.
- [4] Viceník P.: Certifikace – prostředek komunikace mezi sférou vzdělávání a práce. Praha, VÚOŠ 1998.
- [5] Berný L., Úlovcová H., Strádal J.: Analýza trhu práce ve vztahu k odbornému vzdělávání. Praha, VÚOŠ 1998.
- [6] Opatření politiky zaměstnanosti při další realizaci strukturálních přeměn ekonomiky. Praha, MPSV 1998.
- [7] Statistická ročenka České republiky. Praha, ČSÚ 1996, 1997, 1998.

Snahy o prognózování vývoje v oblasti výkonu profesí jsou doprovázeny značnou opatrností, hraničící až s určitou skepsí. Souvisí to s tím, že struktura profesí či spíše pracovních míst a tím i nároky na kvalifikace a kompetence lidských zdrojů se stále rychleji mění. Změny nevedou k jasným nebo uniformním vzorům rozvoje kvalifikací. Stále běžnější se stává různorodost a vzájemná zaměnitelnost. Místo kvalifikačních požadavků určitého celoživotního zaměstnání se klíčovým pojmem stává **celoživotní zaměstnatelnost**.

Logickou odpovědí na potřebu celoživotní zaměstnatelnosti je požadavek **celoživotního vzdělávání**, jehož nezbytným důsledkem jsou **široce založené kvalifikace**. Pokud tedy vůbec lze pro určité profesní oblasti předpovídat budoucí požadavky na kvalifikaci a pracovní dovednosti, pak projevem jejich větší uplatnitelnosti při koncipování široce založených kvalifikací je to, že se jejich předvídaní neomezuje na jedinou úzce vymezenou oblast.

Studie jednotlivých oborových skupin se zaměřily na hledání předpokládaných vývojových tendencí pro určité konkrétně vymezené oblasti. To bylo hlavním cílem této fáze řešení úkolu *Sledování vývojových trendů ve skupinách příbuzných povolání* a toho se vesměs podařilo dosáhnout. V materiálech některých oborových skupin se přes veškerou snahu vyskytuje nadměrné množství úvah o významu příslušného sektoru či metodických doporučení. V budoucnu bude nutné také více akcentovat hledání souvislostí a hledání odpovědí na otázku, proč se působení některých trendů projevuje. Přes uvedené nedostatky lze v každé studii nalézt jádro, které má pro koncipování cílů a obsahu odborného vzdělávání význam.

Velmi důležitou roli má časové zasazení řešení úkolu. Všechny jeho dílčí výsledky – studie jednotlivých oborových skupin - mohou být využity jako dílčí podklady při paralelně probíhajících projektech jak v resortu školství – tvorba charakteristik kmenových oborů vzdělání, tak mimo resort školství - tvorbě nové soustavy povolání, kterou garantuje MPSV.

Pro potřeby hledání obecnějších tendencí a „oblastí překryvu“ byly studie (podle míry technického zaměření či orientace absolventů příslušných vzdělávacích programů) rozděleny na dvě základní skupiny. Obecné tendence nalezené v obou skupinách jsou vyjádřeny vpředu. Vedle rozdílných položek obsahují i určité prvky společné. Jejich výčet je v souladu s tendencemi, které popisují některé mezinárodní výzkumy. Jednoznačně se též potvrzuje oprávněnost důrazu, který je při koncipování nových programů odborného vzdělávání a přípravy kladen na **osvojování klíčových dovedností** tak, jak je uvádí Standard středoškolského odborného vzdělávání.

Oborově zaměřené studie navíc potvrdily rostoucí „profesní význam“ ekologie, problematiky bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a hygieny práce a problematiky jakosti. Právě **problematiky jakosti a jejího zabezpečení** se vyjádření v jednotlivých studiích týkají nejčastěji, ať již je vyjádření explicitní, např. odkazem na příslušné normy, nebo má formu zdůraznění některého z typických přístupů, např. růstu významu orientace na zákazníka či klienta. S ohledem na integrující a do značné míry dominantní postavení problematiky jakosti a jejího zabezpečení je jí věnován samostatný prostor v rámci následující přílohy. Ze základního popisu uvedeného v této studii se může odvíjet i cesta, která problematiku zakotví v příslušných učebních dokumentech.

Jakost do vzdělávacích programů středního a vyššího odborného školství

Zpracovala: Ing. Vilma Bobiková, vedoucí sekce jakosti a certifikace, Gradua, s.r.o.

Vnější vlivy působící na způsobilost lidí v pracovním procesu

Velké změny v okolním světě, představované globalizací, hyperkonkurencí, masivní elektronizací a dalšími novými technologiemi, se odrážejí ve všech průmyslových procesech. Vytvářejí nepřímý **tlak na změny v chování průmyslových organizací**. Tyto, aby mohly obstát ve střetu s konkurencí, se musí trhu přizpůsobit nejenom technickými parametry a jakostí svých výrobků, ale i jakostí všech svých činností a služeb.

V mnoha případech musí organizace měnit své postoje a chování jak při styku s vnějším prostředím, tak uvnitř organizace. Musí **vytvořit novou kulturu organizace, ve které mají lidé**, jejich aktivita, jejich vědomí sounáležitosti s organizací, odpovědnost vůči zákazníkům, majitelům firmy, pracovnímu kolektivu i společnosti, **nejvýznamnější úlohu**.

Lidé jsou tak neustále konfrontováni se změnami. Mnozí ale nejsou schopni rozlišit změny, které v jejich životě představují pouze mírné nepohodlí, a změny, které jsou revoluční v jejich pracovních postupech. Psychologové lidem v pracovním procesu doporučují, aby se naučili změny přijímat, vyhledávat je - nebát se jiného, nového světa. Znamená to ale, že **lidé musí být na nové skutečnosti a jejich účinky připraveni**. Každá vyspělá společnost lidi na proces změn předem připravuje.

Světové trendy v jakosti

Globalizace ekonomiky a zejména rozšiřování mezinárodních trhů bude nadále vyžadovat vedle jiných přístupů i soustavnou péči o jakost výrobků, služeb a o jakost životního prostředí. **Jakost se stala rozhodujícím nástrojem konkurenceschopnosti**.

V posledních deseti letech byl zaznamenán významný posun v obsahu pojmu jakost. Jakost (kvalita) se nevztahuje, jako dříve, jenom na výrobek, ale **má komplexnější význam**, dotýká se předvýrobních a výrobních procesů, procesů spojených s prodejem výrobku až po jeho užití. To znamená, že čím lépe je výrobce schopen uspokojovat požadavky zákazníků po celou životnost výrobku, eventuálně až k likvidaci výrobku po skončení jeho užitné doby, tím lépe plní parametry jakosti.

Jakost se týká i podmínek a prostředí, ve kterých vzniká, působí při tvorbě hodnotových systémů v organizaci, vytváří prostor pro zvyšování osobní odpovědnosti a klade podmínky na vzdělávání a výchovu pracovníků na všech úrovních.

Jak je uvedeno v Evropské chartě kvality: „**Kvalita zahrnuje všechny činnosti a každého jednotlivce v organizaci. Vytváří tak řetězec, který spojuje svou povahou všechny ekonomické a sociální činitele. Kvalita se tak stává záležitostí každého a vyžaduje od něj aktivní účast.**“

Mezinárodní normalizační organizace ISO (International Standard Organization) připravila průmyslovým organizacím k usnadnění jejich přístupu k jakosti již koncem osmdesátých let soubory norem ISO 9000 a ISO 10 000. Tyto soubory norem představují spolu s filozofií TQM (Total Quality Management) a dalšími normami nástroje lepšího porozumění postupům zabezpečování jakosti. V současné době je připravována třetí zdokonalená verze norem ISO 9000, která bude platná od listopadu roku 2000. Tím je signalizováno, že jakost bude předmětem pozornosti i na prahu nového tisíciletí.

Normy řeší **odpovědnosti výkonného managementu** v systému managementu jakosti, zabývají se **managementem zdrojů** (zahrnují: materiálové a provozní prostředky, zařízení a vybavení, přístupy k informacím, databázím, know-how a odbornostem, finanční prostředky), problematiku **lidských zdrojů, vztahy k zákazníkům, podmínky zabezpečování jakosti výrobku při jeho realizaci, měření, hodnocení a zlepšování.**

K podpoře úsilí o jakost náleží další podpůrné skupiny norem a organizační struktury a seskupení (akreditační systémy, certifikační systémy, sdružení pro udělování cen jakosti), které vytváří na národní či mezinárodní úrovni prostor pro hodnocení a oceňování dosažených výsledků v jakosti.

Budoucí nároky na profesionály

Vědci zabývající se studiem budoucnosti předpokládají, že vstupujeme do věku znalostí. Je to doba, kdy ekonomická hodnota informace bude větší než ekonomická hodnota materiálního zboží. Lidé budou hodnoceni podle toho, co znají a ne podle toho, co dělají.

V reálném životě organizace je ale nepravděpodobné, že dojde k tak rychlé výměně hodnot, pokud se znalosti nestanou předmětem strategie organizace. Nejúspěšnější společnosti v tomto věku znalostí budou integrovat do svého strategického modelu myšlení o jakosti. Úspěch jejich cesty vychází z úspěšného managementu jakosti a může být založen na několika přístupech, jimž by měli všichni pracovníci porozumět a podle svého zařazení se jich účastnit. Jde například o:

- **Řízení vizí**

Vytvoří se úzké sepětí mezi současným stavem organizace a její budoucí strategií. Pro vizi organizace je vyžadována všestranná podpora a porozumění, aby se veškerá energie pracovníků soustředila na sledování úspěchu organizace.

- **Řízení hodnotami**

Kultura organizace se vytvoří sdílenou vírou, že všichni pracovníci (externí i interní) budou spolupracovat při uskutečňování společného zájmu.

- **Zaměření na zákazníka**

V současné době vychází z nápadů zákazníků až 80% nových úspěšných výrobků. Organizace existuje proto, že slouží svým zákazníkům. Aby si své zákazníky udržela, musí se zaměřovat na jejich očekávání. Hlas zákazníků je zdrojem informací pro návrh nového výrobku nebo změn výrobku podle jejich potřeb.

- **Řízení procesů**

Každá činnost je řízena jako proces. Má svoje vstupy a výstupy a vlastníka, který je za proces odpovědný. Proces není pouze dokumentován a měřen, ale k zajištění očekávaných výsledků slouží adaptivní zpětná vazba a řídicí mechanismy.

- **Týmová práce**

Práce v týmech bude neustále využívána. Při řešení problému se vyplatí poradit se s ostatními, než spoléhat se sám na sebe. Týmová práce má své zákonitosti. Pokud má být tým ve své práci úspěšný, je dobře, pokud jsou členové týmu seznámeni s jejími zásadami.

- **Řízení jakostí**

Pracovní procesy budou řízeny jakostí. Již při navrhování a vytváření procesu se použitím metod a nástrojů k zabezpečování jakosti předvídají a eliminují příležitosti k chybám. Tak se zabrání chybám na výstupu, zkrátí se čas cyklu, zredukuje odpad a vyloučí se přebytečné činnosti.

- **Podpůrné technologie**

Pro organizaci je důležité vědět, že podpůrné technologie nejsou všelékem. Ale jsou-li využívány v organizaci, která má své procesy řízeny jakostí, může to být konkurenční výhoda. Je tedy důležité vědět, že užitečná je jenom vhodná technologie, použitá ve vhodném čase.

Zde je vhodné uvést poznámku Billa Gatese: „Počítač je pouze nástrojem, který pomáhá řešit určené problémy. Není to, jak se mnozí domnívají, kouzelný všelék.

První pravidlo jakékoli technologie používané v oboru je: automatizace použitá pro výkonnou operaci bude zvyšovat její výkonnost.

Druhým pravidlem je: automatizace použitá pro nevýkonnou operaci bude snižovat její výkonnost.“

- **Orientace na výsledky**

Organizace se zaměřují na dosažení cílů stanovených vizí. Tyto cíle jsou definovány ve strategickém plánu a všechny plány činnosti se zaměřují na dlouhodobé dosahování plánovaných výsledků a na krátkodobé finanční cíle požadované akcionáři.

Je potřebné zaznamenat, že většina odborníků v jakosti řeší problémy v mikroekonomické sféře. V budoucnu bude více vyžadováno zaměření na makroekonomický svět, jenž je určován globální politikou a novými zdroji obchodní soutěže. Profesionálové v jakosti nesmí být zaskočení novými technologiemi ani změnami v modelech činnosti.

- Širší přístup k informacím bude znamenat, že jakýkoli neúspěch organizace s jedním zákazníkem bude viditelný pro všechny zákazníky a mohl by s sebou přinést neúspěch širšího rázu. Větší důraz bude kladen na bezchybné doručení výrobku a na služby zákazníkům.
- Kontrola jakosti již v průběhu návrhu se stane prioritou, která přidá důraz na spolehlivost techniky, a to jak v oblasti hardware, tak software.
- Řízení výrobních procesů bude podpořeno monitorováním a adaptivními systémy.
- Nutnost rozumět hlasu individuálních zákazníků povede k širšímu používání statistického výběru a analytických technik v hodnocení zákazníků a povede k přímé komunikaci se zákazníkem. Tato technika se stane primárním prostředkem pro sběr a analýzu dat od zákazníka.
- Je potřeba soustředit se na zlepšování jakosti směrem k co největšímu počtu zákazníků.

Pro pracovníky v jakosti je nutno, vzhledem k budoucím aspektům jejich činnosti, uvést několik trendů, které mohou ovlivnit styl jejich práce:

1. Bude se zvyšovat technický obsah práce.
2. Vysoce bude ceněna širší profesionální expertízy.
3. Pro úspěšnost jedinců pracujících v jakosti bude důležitější lidská interakce.
4. Důležitost strategického myšlení se stane nezbytnou pro rozlišení těch profesionálů jakosti, kteří jsou zaměřeni na technologické profese a těch, kteří jsou členy top managementu.

Protože se budou technologické změny pravděpodobně zrychlovat, musí si profesionálové jakosti vytvořit schopnost předvídat změny, zapojit do strategického modelu nové prvky a nestavět na zastaralých pracovních procesech. To budou základní podmínky pro dosažení a udržení si úrovně.

Závěr

Předpokládá se, že absolventi středního a vyššího odborného školství jsou těmi pracovníky, kteří zastávají ve větší míře role, ve kterých jsou odpovědní za přeměnu strategie a politiky organizace na provozní cíle, nebo těmi, kteří tyto úkoly přijímají jako členové či manažeři provozních týmů nebo jako funkční a techničtí odborníci. Musí přitom být schopni se podílet na vytváření a udržování stabilního a spolehlivého prostředí při dostatečně flexibilním přizpůsobení se rychlým změnám, aniž by se ztratily z dohledu společné cíle. Rozsah a komplexnost jejich činností bude velký a bude určovat rozsah a potřebu jejich znalostí a dovedností.

Při projektování vzdělávacích programů je dobré mít na zřeteli, že jakost se dotýká všech aspektů života organizace a vyžaduje, aby pracovníci znali a ovládali nástroje, které mohou uplatnit při realizaci a hodnocení změn ve výrobě, v systémech a ve službách. Měli by být připraveni na metody a postupy k vytváření a udržování nezbytných podmínek pro produktivní práci. Měli by mít na zřeteli sledování a kontrolu vynakládání zdrojů a měli by být dobře připraveni pro týmovou práci. Měli by být vybaveni takovými psychosociálními dovednostmi, které jim usnadní komunikaci při získávání informací, ve styku s externím i vnitřním zákazníkem, uvnitř pracovního týmu i v rámci celé organizace.

Jakost ve vzdělávacích programech středního a vyššího odborného školství by se měla promítnout do celé jejich skladby. Absolventi odborného školství by měli být schopni dobře se orientovat v problematice jakosti a měli by být dostatečně flexibilní, aby se přizpůsobili trendům v dané oblasti.

Vývojové tendence v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci

Zpracoval: Ing. Miroslav Minka, zástupce ředitele, CIVOP, s.r.o.

Vnější vlivy na bezpečnost a ochranu zdraví při práci

Předpokládaný vývoj kvalifikačních požadavků v časovém horizontu nejbližších pěti let s sebou nese i požadavky na zlepšování bezpečnosti a ochrany zdraví při práci.

Bezpečnost a ochrana zdraví při práci je průřezovou odbornou (i vědeckou) disciplínou, která prolíná každou pracovní i mimopracovní činností. Základním cílem bezpečnosti a ochrany zdraví při práci je předcházet úrazům a újmám na zdraví. Znamená to snižovat na nejmenší možnou míru příčiny ohrožující životní a pracovní prostředí.

Mezi vlivy působící na vývoj bezpečnosti a ochrany zdraví při práci patří zejména:

- navrhování, konstruování, projektování, výroba, zkoušení, uspořádání, provozování, údržba a opravy hmotných složek souvisejících s prací (např. pracovní a životní prostředí, pracoviště, stroje a technická zařízení, nové technologie a pracovní postupy, budovy, chemické a biologické látky apod.),
- vztahy mezi hmotnými složkami a osobami konajícími práci nebo na ni dohlížejícími včetně vztahu "člověk-stroj-prostředí", otázky organizace práce, pracovní doby, duševní a tělesné námahy a způsobilosti člověka,
- prohlubování znalostí problémů bezpečnosti a ochrany zdraví při práci u managementu, vedoucích zaměstnanců, projektantů, konstruktérů, technologů a dalších skupin zaměstnanců,
- prevence rizik, zabránění vzniku rizika, vyhodnocování nevyhnutelných rizik, nahrazování nebezpečných procesů procesy s menšími riziky apod.

Bezpečnost a ochrana zdraví při práci prolíná všemi obory, měla by se proto stát součástí všech forem studia a patřit k základní vzdělanostní výbavě. V podstatě jde o dvě úrovně odborných znalostí:

- a) obecně platné znalosti právních předpisů a technických norem (včetně harmonizovaných), otázek pracovní hygieny a životního prostředí,
- b) specifické znalosti, výrazně doplňující základní odbornost, dané oborovým zaměřením.

Připravenost na výkon povolání a bezpečnost a ochrana zdraví při práci

Výkon povolání je do značné míry závislý na zvládnutí základních i specifických požadavků bezpečnosti a ochrany zdraví při práci. Střední odborná učiliště a střední a vyšší

odborné školy by měly zahrnout i tuto problematiku do profilu absolventa a tím i do okruhů předávaných znalostí a dovedností. V nejbližších pěti letech by se při přípravě absolventů měly zaměřit zejména na:

- složitost komplexních technických systémů strojů a zařízení se zvýšeným nárokem na jejich bezpečnost,
- řešení vztahu mezi obsluhou zařízení a zařízením s trvalým nárokem na znalosti dodržování požadavků bezpečnosti práce,
- sledování technického stavu zařízení při provozu a hodnocení potenciálních a zbytkových rizik a jejich negativních vlivů,
- vnímání bezpečnosti a ochrany zdraví jako součásti systému jakosti zejména v souvislosti s technickými normami řady ISO 9000 a ISO 14000.

Základní požadavky bezpečnosti a ochrany zdraví při práci směřují k:

- důslednému plnění tuzemských právních předpisů a technických norem a seznamování se směrnicemi EU,
- odhalování existujících a možných zbytkových rizik a k jejich prevenci (tj. k hledání a provádění technických a organizačních řešení, k uvádění do souladu pracovní činnosti s trvalým informováním o výskytu nových rizik, o možnosti změny rizik apod.),
- vytváření podmínek pro trvalé a soustavné vnímání bezpečnosti a ochrany zdraví při práci jako nedílné součásti jakékoliv činnosti, zejména řídicí, projekční, odborné apod.,
- inovaci výroby, výrobních procesů a nových technologií.

Vývojové tendence v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci

Vývoj v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci probíhal od strohého nařizování, přemíry předpisů a jejich formálního plnění až k procesu poznávání a odhalování pracovních rizik, jejich snižování a eventuálnímu odstraňování. Pracovní rizika lze rozdělit do následujících skupin:

1. mechanická rizika, jako jsou pohyby strojů a vozidel, nebezpečné povrchy a nebezpečí pádu osob na rovině, z výše a do prohlubní,
2. elektrický proud a jeho působení zasažením a popálením,
3. chemické a biologické látky, jejich působení nejen na zdraví člověka, ale i jako látky výbušné a hořlavé,
4. teplo a chlad, jejich vliv v daném prostředí,
5. hluk, vibrace, mikroklima, osvětlení a prašnost v pracovním a životním prostředí, včetně účinků při překračování nejvyšších přípustných koncentrací škodlivých plynů, par a aerosolů,
6. fyziologická a psychologická rizika, jako jsou např. nadměrná svalová námaha, vlivy únavy a monotónní práce, stres, snížení postřehu a pomalá reagece apod.

Zřetelnějším se stává i vliv některých evropských směrnic. Projevil se zejména při přípravě a přijetí dvou zákonů, a to:

- Zákona č.22/1997 Sb. o technických požadavcích na výrobek a
- Zákona č. 59/1998 Sb. o odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku.

Oba tyto zákony stanovují povinnosti výrobců a dovozců výrobků v souvislosti s jejich uváděním na trh a ochranou zdraví a majetku jejich uživatelů, přičemž kladou důraz

- na vlastnosti výrobků ve vztahu k plnění požadavků na jejich bezpečnost,
- na postupy prokazování shody výrobků s právními předpisy a technickými normami (prohlášení o shodě nebo certifikát vystavený certifikovanou osobou).

Oba zákony jsou doplněny dvanácti nařízeními vlády, která podrobně specifikují požadavky na konkrétní typy výrobků, např. na elektrická zařízení nízkého napětí (NV č.168/97 Sb.), na strojní zařízení (NV č.170/97Sb.), jednoduché tlakové nádoby (NV č.175/97 Sb.), spotřebiče plyných paliv (NV č.177/97 Sb.), stovební výrobky (NV č.178/97Sb.) apod.

Citované zákony a vládní nařízení, stejně jako další právní předpisy a technické normy týkající se bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, naznačují nutnost promítnout tuto problematiku do učebních plánů a obsahu výuky.

Vývojové tendence v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci lze shrnout do několika následujících bodů:

- sblížení s požadavky směrnic EU pro různé obory a činnosti,
- součást auditů pro získání certifikátů podle ISO 9000 a 14000,
- zahrnutí bezpečnosti a ochrany zdraví při práci do projektů nových výrobních a technických postupů, technologií, logistiky apod.,
- soustavné odhalování pracovních rizik,
- neoddelitelná součást pracovních postupů s cílem minimalizovat možnost vzniku pracovních úrazů a nemocí z povolání,
- součást systému řízení firmy a smluvního pracovně právního vztahu,
- součást návodů na používání výrobků, na obsluhu strojů a zařízení,
- součást odborné kvalifikace, popř. rozšíření původní kvalifikace (např. profese zedník je rozšířena o specializaci lešenář a specializaci "práce ve výškách").

Vývoj si vynutí zařadit bezpečnost a ochranu zdraví při práci do tvorby programů odborného vzdělávání, stejně jako programu s cílem vyškolit osoby, které mají na odborné úrovni přednášet uvedenou problematiku. Bezpečnost a ochrana zdraví při práci je v mnoha zemích chápána jako jedna z mnoha vědních disciplin a ke stejnému pojetí bude nutno přistoupit i v České republice.

Vztah kvalita - bezpečnost a ochrana zdraví při práci

Součástí kvality, kterou norma ISO 8402 vysvětluje jako souhrn vlastností objektu a jeho schopnost splnit stanovené a předpokládané požadavky je i ověřování bezpečnosti výrobků a bezpečnosti výrobních technologií jako jedné ze složek jakosti.

Čím je stroj nebo technické zařízení poruchovější, tím se zvětšuje konflikt mezi bezpečností a ochranou zdraví při práci a jakostí. V tomto bodě se projevuje smysluplnost v západoevropských zemích proklamovaného vztahu "**jakost - bezpečnost práce - životní prostředí**".

Aspekty vývoje povolání s ohledem na problematiku bezpečnosti a ochrany zdraví při práci

Aspekty vývoje povolání s ohledem na bezpečnost a ochranu zdraví při práci lze shrnout do několika následujících bodů:

1. Povolání a zaměstnání budou pod stálým tlakem rozšiřování kvalifikací s požadavky mít kvalifikační průkazy (např. řidič vysokozdvížného vozíku, jeřábík-vazač, odborná způsobilost v elektrotechnice §§ 6 a 7, obsluha stavebních strojů, lešenář apod.).
2. Nároky na kvalitu bezpečnosti a ochrany zdraví při práci se budou zvyšovat v souvislosti s modernizací výroby, zaváděním moderních technologií, strojů a zařízení.
3. Nároky na znalosti managementu a vedoucích zaměstnanců, týkající se bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, se budou rovněž zvyšovat.
4. Bezpečnost a ochrana zdraví při práci bude muset zvládnout fyziologické a psychologické faktory ve vztahu k problematice únavy, svalové námahy, stresu apod.
5. Požadavky na bezpečnost a ochranu zdraví při práci se budou muset stát součástí nově přijímaných zákonů a jejich dodržování jak ze strany zaměstnavatelů tak zaměstnanců.

Výše uvedeným požadavkům budou vystaveni absolventi odborných škol, kteří se dostanou do funkcí vedoucích zaměstnanců. Bez základních znalostí bezpečnosti práce se neobejdou ani absolventi, kteří uvažují o získání živnostenského listu. Řešením by mohlo být zavedení vyučovacího předmětu nebo vzdělávacího modulu "bezpečnost práce" v posledním ročníku studia.

Závěr

Bezpečnost a ochrana zdraví při práci je součástí všech činností prováděných v rámci jednotlivých oborů. Je proto nutné nejen uvažovat, ale i uskutečnit zařazení této problematiky do odborné výuky a výchovy v rámci všech vzdělávacích programů odborného školství.

